

Андрій Черкашин

кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна
E-mail: cherkashin68@ukr.net

Тетяна Грицаєнко

бакалавр з психології, магістрант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Харків, Україна
E-mail: gricaenkotatana55@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПЕРШИХ КУРСІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація: У статті наводяться дані про особливості соціальної адаптації студентів у вищому навчальному закладі. Вказується, що нагальною проблемою для кожного студента є пошук шляхів успішної адаптації до змінених соціальних умов та нової діяльності. Результати проведеного дослідження показують, що переважна більшість студентів перших курсів мають низький рівень суб'єктивного відчуття самотності і соціальної фрустрованості. Відповідно для більшості студентів першого курсу притаманний високий рівень соціальної адаптації, яка дозволяє їм досягати високих показників у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: особистість, студенти, соціальна адаптація, соціальна фрустрованість, самотність, вищий навчальний заклад

Andrew Cherkashin

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Management of Social Systems, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine
E-mail: cherkashin68@ukr.net

Tatyana Hrytsayenko

Bachelor of Psychology, Magistrate of the Department of Pedagogy and Psychology of Management of Social Systems, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine
E-mail: gricaenkotatana55@gmail.com

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF SOCIAL ADAPTATION OF STUDENTS OF THE FIRST COURSES OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract: In the article, they are cited data about features of social adaptation of

© Андрій Черкашин, Тетяна Грицаєнко, 2018

students in higher educational establishment. It is underlined that essential problem for each student is search of the ways of successful adaptation to changed social conditions and new activity in higher educational establishment. Results of held research show that overwhelming majority of students of the first rates have a low level of subjective sensation of loneliness and social фрустрованности. Respectively, the most of students of the first rate high level of social adaptation is inherent which allows them to reach high ratings in teaching and educational process.

Key words: *personality, students, social adaptation, social frustration, loneliness, higher educational establishment*

Андрей Черкашин, Татьяна Грицаенко

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ ПЕРВОГО КУРСА ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Аннотация: *В статье приведены данные об особенностях социальной адаптации студентов в высшем учебном заведении. Указывается, что насущной проблемой для каждого студента является поиск путей успешной адаптации к изменившимся социальным условиям и новой деятельности в высшем учебном заведении. Результаты проведенного исследования показывают, что подавляющее большинство студентов первых курсов имеют низкий уровень субъективного ощущения одиночества и социальной фрустрированности. Соответственно, большинству студентов первого курса присущ высокий уровень социальной адаптации, которая позволяет им достигать высоких показателей в учебно-воспитательном процессе.*

Ключевые слова: *личность, студенты, социальная адаптация, социальная фрустрированность, одиночество, высшее учебное заведение*

Andrew Cherkashin, Tatyana Hrytsayenko

An extended abstract of the paper on the subject:

“Psychological features of social adaptation of students of the first courses of higher educational institutions”

In the article they are cited data about features of social adaptation of students in the high school. It is underlined that essential problem for each student is search of the ways of successful adaptation to changed social conditions and new activity in higher educational establishment. Adaptive process is very important at stage change of the inhabitancy particularly on initial stages of training of students in the high school. Exactly during the first year trains a new model of behaviour is formed at the students which can define successful students' adaptation or negatively to influence their fixture to a new social Wednesday.

Respectively, the first rate is determining phase during adaptation to a new group and students' Wednesday. Major factors causing difficulties in the students' adaptation they are: change of social position, status at transition from school society, change of conditions customary for schooler, attitudes, the stereotypes of behaviour and change of the ways of educational activity.

In the article it is underlined that social adaptation is a fixture of the individual to the conditions of social Wednesday, formation of an adequate system of relations with social objects, role plasticity of behaviour, integration of the person to social

groups, activity on development of stable social conditions, acceptance of norms and values of new social Wednesday, the forms of social interaction. Adaptation is connected with acceptance by the individual of various social roles, adequate reflection of itself and its social communications. She plays main role in socialization of a person. Results of researches of features of social adaptation of students of the first rates are led. Results of held research show that overwhelming majority of students of the first rates have a low level of subjective sensation of loneliness and social frustration. They perceive all vital situations positively, entirely identify their social roles and place in educational group.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для студента навчання у вищому закладі освіти - це один з найважливіших періодів його життєдіяльності, особистісного зростання та становлення як фахівця. Нагальною проблемою для кожного студента є пошук шляхів успішної адаптації до змінених соціальних умов та нової діяльності. Адаптаційний процес дуже важливий на етапі зміни середовища життєдіяльності, особливо на початкових етапах навчання студентів у закладі вищої освіти. Перший курс є визначальним етапом в процесі адаптації майбутніх фахівців до нової групи та незвичних умов навчально-виховного середовища. Найбільші труднощі полягають у зміні соціальної позиції та статусу при переході із шкільного соціуму, зміні звичних для школяра умов, відносин, стереотипів поведінки і зміні способів навчальної діяльності. Відповідно, виникає нагальна потреба у дослідженні особливостей соціальної адаптації студентів на початковому етапі їх навчання у ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Т.І. Резнік вважає, що на цей час не вироблено єдиної думки про зміст наукової дефініції «адаптація». Одні автори розг-

To all vital events they treat adequately and try to find structural scenario in their own vital activity at the decision of household and educational tasks. Respectively, the most of students of the first rate high level of social adaptation is inherent which will define their high ratings in teaching and educational process of the high school. Presence of students of the first rate with low level of social adaptation requires development of new forms and methods of psychological tracking of social adaptation of students in the high school.

лядають адаптацію як «взаємодію» людини з людиною (певним колективом, групою), а інші - як процес та результат «приспособлення» або як «взаємодію» людини і середовища [2, с. 68 - 90]. Інша група вчених заявляє про відсутність значущих відмінностей між процесом адаптації та процесом соціалізації. В.Г. Бочарова, Т. І. Шибутані та інші вважають, що в основі процесів адаптації та соціалізації лежить процес накопичення індивідом різноманітних навичок. Т. Шибутані також говорить про соціалізацію, яка протікає протягом усього життя людини. Саме в цьому процесі вона реалізується в якості пристосування до нових умов життя [3, с. 24 - 57].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. В процесі адаптації людини змінюються її психічні особливості: "когнітивні" (перцептивні, сенсорні тощо) і "особистісні" (цілепокладання, емоції, мотивація) [3, с. 70 - 90]. В процесі адаптації відбувається набуття знань, умінь і навичок, а також компетентності та майстерності. Необхідність в адаптації з'являється тоді, коли студенту – першокурснику потрібно пристосуватися до нових умов навчання та взаємодії у навчальній групі. Не спроможність студента до соціальної адаптації приводить до

стану дистресу та викликає проблеми з навчанням і взаємодією з одногрупниками [4]. На жаль, питання оптимальної спроможності адаптації студентів до умов навчання за перший рік навчання досі досліджені недостатньо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). **Мета статті** – вивчення особливостей соціальної адаптації студентів перших курсів вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціальне середовище в якості головного чинника формування та розвитку особистості завжди розглядався вченими як важливий аспект адаптації особистості.

Соціальна адаптація – це пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, рольова пластичність поведінки, інтеграція особистості у соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії. Адаптація пов'язана з прийняттям індивідом різних соціальних ролей, адекватним відображенням себе і своїх соціальних зв'язків. Вона відіграє вирішальну роль в соціалізації особистості. Порушенням адаптації вважають: асоціальну поведінку, маргінальність, алкоголізм, наркоманію [2, с. 45 - 78].

Існує й інша думка щодо вивчення досліджуваного поняття – це процес і результат активного пристосування індивіда чи соціальної системи до умов нового або зміненого соціального середовища через узгодження вимог та очікувань її учасників. Суб'єктом соціальної адаптації може бути окрема особистість чи соціальна група. На рівні особистості соціальна адаптація пов'язана з процесом соціалізації, засвоєнням притаманних навколишньому середовищу культурних норм, цінностей та взірців поведінки [3, С. 19–40].

Для навчального процесу першокурсників характерні: інтенсивне розумове навантаження, високе емоційне напруження, сприйняття великого інформаційного потоку у обмежені терміни, регламентація праці та відпочинку. В період навчання у студентів відбувається стрімке особистісне зростання, закладаються основи майбутньої дорослості, що може служити причиною швидкої адаптації до навчання.

Соціальна адаптація студентів вищих навчальних закладів залежить від педагогічних та психологічних чинників. До педагогічних чинників відносять: умови навчання, організацію навчальної діяльності, відсутність індивідуального підходу з боку викладачів, навчальне навантаження. Натомість до психологічних чинників належать: нездатність особистості контролювати власні емоційні стани, низький рівень стійкості до стресових ситуацій, схильність до конфліктів, невпевненість у собі, занижена самооцінка, недостатня комунікабельність, недовіра. Соціальна адаптація учасників навчально-виховного процесу ґрунтується на відчутті цінності власного "Я", здатності досягати узгодженості з найближчим оточенням.

З метою виявлення рівня соціальної адаптації та її особливостей нами було проведено дослідження серед студентів перших курсів у вищому навчальному закладі (далі ВНЗ). В ньому взяли участь студенти-психологи та студенти технічних спеціальностей у кількості 69 осіб. На підставі проведеного дослідження за методикою «Соціально – психологічної адаптації Роджерса - Даймонда» було встановлено, що 60 % студентів мають високий рівень соціально-психологічної адаптації, а 40% - низький. Серед них : студентів-психологів 70% з високим рівнем адаптації, а 30% - з низьким, а майбутніх фахівців технічних спеціальностей 60% з високим рівнем адаптації, а 30% - з низьким (таблиця 1).

Таблиця 1.

Результати дослідження за методикою діагностики «Соціально – психологічної адаптації «Роджерса – Даймонда» студентів перших курсів залежності від фаху навчання

Група досліджуваних	Кількість чоловік (%)
Студенти – психологи з високий рівнем адаптації	70%
Студенти – психологи з низьким рівнем адаптації	30%
Студенти технічних спеціальностей з високим рівнем адаптивності	60%
Студенти технічних спеціальностей з низьким рівнем адаптивності	40%

Також було застосовано методику суб'єктивного відчуття самотності серед студентів – першокурсників, завдяки їй ми змогли виявити, що 80% студентів перших курсів змогли адаптуватися до умов навчання, 20% – мають низький рівень адаптивності.

Для визначення показників суб'єктивного відчуття самотності студентів перших курсів використовувалась методика суб'єктивного відчуття самотності Расела і Фюргесона, результати якої наведені в таблиці 2.

Таблиця 2.

Результати дослідження студентів перших курсів за методикою суб'єктивного відчуття самотності Расела і Фюргесона в залежності від фаху навчання

Група досліджуваних	Кількість чоловік (%)
Студенти – психологи з високий рівнем суб'єктивного відчуття самотності	20%
Студенти – психологи з низьким рівнем суб'єктивного відчуття самотності	80%
Студенти технічних спеціальностей з високим рівнем суб'єктивного відчуття самотності	10%
Студенти технічних спеціальностей з низьким суб'єктивного відчуття самотності	90%

Результати проведеного дослідження показують, що переважна більшість студентів перших курсів мають низький рівень суб'єктивного відчуття самотності. Відповідно, менша кількість студентів сприймають життєві ситуації як небажані. Для них притаманний стан соціальної ізоляції, дефіцит спілкування та взаємодії з оточуючими людьми. Наявність більшості студентів з низьким рівнем суб'єктивного відчуття самотності

характеризує їх як адаптивних особистостей, що мають добрі стосунки з оточуючими та не відчувають комунікативного дискомфорту у житті.

Наступні дані, необхідні для виявлення рівня адаптації першокурсників, було отримано завдяки проведеній методики визначення рівня соціальної фрустрованості Л.І. Вассермана (модифікація В. Бойко). Результати наведені в таблиці 3.

Таблиця 3.

Результати дослідження студентів перших курсів за методикою визначення рівня соціальної фрустрованості Л.І. Вассермана (модифікація В. Бойко)

Група	Кількість чоловік (%)
Студенти – психологи з високим рівнем соціальної фрустрованості	35%
Студенти – психологи з низьким рівнем соціальної фрустрованості	65%
Студенти технічних спеціальностей з високим рівнем соціальної фрустрованості	25%
Студенти технічних спеціальностей з низьким соціальної фрустрованості	75%

Результати методики соціальної фрустрованості у студентів – першокурсників дають підстави стверджувати про наявність у більшості студентів низького рівня внутрішньої напруги. Відповідно у студентів технічних спеціальностей високий рівень соціальної фрустрованості притаманний 75%, а студентам-психологам – 65%. Отже, більшість студентів має низький рівень фрустрованості, що свідчить про наявність у них високого рівня соціальної адаптації, а саме спрямо-

ваності на успіх та позитивного сприймання навколишнього світу. Студенти з високим рівнем соціальної фрустрованості мають негативну реакцію на неуспіх, агресивно ставляться до оточуючих та невпевнено почувають себе у якості учасників навчального процесу.

Для визначення кореляційних зв'язків між показниками соціальної адаптації студентів перших курсів використовувалася кореляційний аналіз (таблиця 4).

Таблиця 4.

Результати кореляційних зв'язків між показниками соціальної адаптації у студентів перших курсів

Показник соціальної адаптації	r	p
суб'єктивне відчуття самотності	r= 0,144	p>0,05
соціальна фрустрованість	r= 0,036	p<0,001
домінування	r= - 0,23	p>0,05
прийняття себе	r= 0,166	p>0,05
прийняття інших	r= 0,112	p>0,05
емоційний контроль	r= 0,649	p<0,001
внутрішній контроль	r= - 0,13	p>0,05

Нами був визначений кореляційний зв'язок між показниками соціальної адаптації студентів перших курсів, який наглядно показав наступні результати: суб'єктивне відчуття самотності (r= 0,144 при p>0,05); соціальна фрустрованість

(r= 0,036 при p<0,001); домінування (r= - 0,23 при p>0,05); прийняття себе (r= 0,166 при p>0,05); прийняття інших (r= 0,112 при p>0,05); емоційний контроль (r= 0,649 при p<0,001); внутрішній контроль (r= - 0,13 при p>0,05). Ці показники ще раз до-

водять, що студенти першого курсу незалежно від профілю мають високий адаптаційний рівень до умов ВНЗ.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отримані результати дослідження дозволяють стверджувати, що переважна більшість студентів-психологів та студентів технічних спеціальностей мають високий рівень соціальної адаптації. Основними її показниками, що суттєво впливають на рівень прояву досліджуваного поняття, нами були визначені

наступні: суб'єктивне відчуття самотності, соціальна фрустрованість, домінування, прийняття себе, емоційний та внутрішній контроль.

В результаті проведення досліджень нами було виявлено невелику кількість студентів з низьким рівнем соціальної адаптації. Відповідно, це свідчить про деякі вади у організації навчально-виховного процесу ВНЗ та вимагає розробки нових форм та методів психологічного супроводу особистісно-професійного становлення студентів.

Список літератури

1. Артемов, С. Д. (2001) Проблеми соціальної адаптації автореф. Дис.. канд.. пед. наук: 12.00.04. М.: 60с.
2. Березин, Ф. Б. (1988) Адаптація та дезадаптація людини. Л. : «Лімбус», 430 с.
3. Березовин, Н. О. (2001) Адаптація студентів до життєдіяльності в ВНЗ. М.: «Аграф», 321 с.
4. Бойко, І. І. (1999) Психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання. К.: «НПУ», 230 с.
5. Дьяченко, М. І. (1976) Психологічні проблеми готовності к діяльності. М.: «Аграф», 430 с.
6. Єрмоленко, Н. А. (1995) Соціальна адаптація в колективі. Р. : «Пітер», 170 с.
7. Єршова, Н. О. (1997) Творча активність педагогічної діяльності як фактор професійної адаптації. М. : «Агар», 204 с.
8. Забродин, Ю. М. (1997) Введення в загальну теорію сенсорної чутливості. М.: «Галатея», 350 с.
9. Зданевич, Л. В. (2005) Як адаптуються студенти до навчання. П.: «Академія», 250 с.
10. Ізбаш, С. С. (2005) Проектна діяльність як фактор соціально-професійної адаптації студентів педагогічної спеціальності : Автореферат. Бердянськ : «БДПУ», 193 с.

11. Калайков, І. М. (1987) Цивілізація і адаптація. М.: «Весна», 258с.
12. Кузнецов, П. С. (2000) Концепція соціальної адаптації. С.: «Зоря», 200 с.
13. Ляхова, І. О. (2001) Використання системного аналізу процесу адаптації студентів – першокурсників. М. : «Рідна школа», 130 с.
14. Мітева, І. Ю. (2004) Управління стресом. С.: «МарТ», 288 с.
15. Павленко, В. І. (2001) Стратегії і моделі формування соціальної адаптації. М.: «Агар», 140 с.
16. Підбуцька, Н. В., & Вінніченко, М. С. (2011) Функціональні й командні ролі учасника малої групи: Аналіз досліджень : Стаття, збір. Наук. Праць. Вип. 29. Х. : Видавничий центр НТУ «ХПІ», 322 с.

References

1. Artemov, S. D. (2001) *Problemy sotsial'noi adaptatsii avtoref.* [Problems of social adaptation author's abstract.] Dys.. kand.. ped. nauk: 12.00.04. M.: 60 s. [in Ukrainian]
2. Berezyn, F. B. (1988) *Adaptatsiia ta dezadaptatsiia liudyny.* [Adaptation and disadaptation of man.] L.:«Limbus», 430 s. [in Ukrainian]
3. Berezovyn, N. O. (2001) *Adaptatsiia studentiv do zhyttiedial'nosti v VNZ.* [Adaptation of students to life in

higher educational institutions.] M.: «Ahraf», 321 s. [in Ukrainian]

4. Bojko, I. I. (1999) *Psykhologichna adaptatsiia pidlitka do novykh umov navchannia*. [Psychological adaptation of a teenager to new learning conditions.] K.: «NPU», 230 s. [in Ukrainian]

5. D'iachenko, M. I. (1976) *Psykhologichni problemy hotovnosti k diial'nosti*. [Psychological problems of readiness for activity.] M.: «Ahraf», 430 s. [in Ukrainian]

6. Yermolenko, N. A. (1995) *Sotsial'na adaptatsiia v kolektyvi*. [Social adaptation in the team.] R.: «Piter», 170 s. [in Ukrainian]

7. Yershova, N. O. (1997) *Tvorcha aktyvnist' pedahohichnoi diial'nosti iak faktor profesijnoi adaptatsii*. [Creative activity of pedagogical activity as a factor of professional adaptation.] M. : «Ahar», 204 s. [in Ukrainian]

8. Zabrodyn, Yu. M. (1997) *Vvedennia v zahal'nu teoriuu sensorno chutlyvosti*. [Introduction to the general theory of sensory sensitivity.] M.:«Halateia», 350 s. [in Ukrainian]

9. Zdanevych, L. V. (2005) *Yak adaptuiut'sia studenty do navchannia*. [How students adapt to study.] P.: «Akademiia», 250 s. [in Ukrainian]

10. Izbash, S. S. (2005) *Proektna diial'nist' iak faktor sotsial'no-profesijnoi adaptatsii studentiv pedahohichnoi spetsial'nosti : Avtoreferat*. [Project activity as a factor of social-professional adaptation of students of a pedagogical specialty:

Abstract.] Berdians'k : «BDPU», 193 s. [in Ukrainian]

11. Kalajkov, I. M. (1987) *Tsyvilizatsiia i adaptatsiia*. [Civilization and adaptation] M. : «Vesna», 258 s. [in Ukrainian]

12. Kuznetsov, P. S. (2000) *Kontsepsiia sotsial'noi adaptatsii*. [Concept of social adaptation.] S.: «Zoria», 200 s. [in Ukrainian]

13. Liakhova, I. O. (2001) *Vykorystannia systemnoho analizu protsesu adaptatsii studentiv – pershokursnykiv*. [Use of system analysis of the process of adaptation of students - freshmen.] M.:«Ridna shkola», 130 s. [in Ukrainian]

14. Mitieva, I. Yu. (2004) *Upravlinnia stresom*. [Stress management.] S.: «MarT», 288 s. [in Ukrainian]

15. Pavlenko, V. I. (2001) *Strategii i modeli formuvannia sotsial'noi adaptatsii*. [Strategies and Models of Social Adaptation Formation.] M.: «Ahar», 140 s. [in Ukrainian]

16. Pidbuts'ka, N. V., □ Vinnichenko, M. S. (2011) *Funktsional'ni j komandni roli uchashnyka maloi hrupy: Analiz doslidzhen' : Statia, zbir. Nauk. Prats'*. [Functional and team roles of a small group participant: Analysis of research: Article, collection.] Vyp. 29. Kh.:Vydavnychyj tsentr NTU «KhPI», 322 s. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії: 11.04.2018